

Освітня технологія „РОСТОК”

Учителю початкових класів

Матвійчук В.В., Пушкарьова Т.О.

УРОКИ

З НАВКОЛИШНЬОГО СВІТУ

в 4 класі

Частина IV

Навчально-методичний посібник

Суми
ТОВ НВП „Росток А.В.Т.”
2020

Тема. Я – українець, я – європеєць

Мета: ознайомити учнів зі становленням України як європейської держави, збагатити й поглибити знання історії своєї Батьківщини, розкрити особливості діяльності європейських регіональних організацій та участі в них нашої держави; розвивати логічне мислення, уміння аналізувати, порівнювати, робити висновки, послідовно й тактовно висловлювати власну думку; виховувати громадянські та патріотичні якості особистості, відповідальність, сумлінність, почуття гордості за власну державу, її здобутки.

Хід уроку

I. Самовизначення до діяльності

Вправа «Я тебе знаю»

Учні отримують завдання написати на аркушах свої імена, після чого вчитель збирає їх, складає до коробки й перемішує. Потім кожен учень навмання дістає з коробки папірець із чийось ім'ям і, не називаючи його, оголошує три характеристики цього учня. Діти повинні впізнати, хто це.

II. Актуалізація знань і фіксація утруднення в діяльності

Учитель:

– Назвіть ознаки, які стосуються всіх людей, котрі проживають на території України. Які з ознак ви повторили найчастіше? (*Українець, європеєць.*)

Вправа «Нульовий малюнок»

У центрі дошки педагог записує тему уроку. З одного боку дошки учні пишуть усе, що вони знають із цієї теми, а з іншого – усі «білі плями», котрі потрібно з'ясувати.

III. Постановка навчального завдання

Учитель:

– Кожна людина з трепетом у душі згадує те місце, де вона народилася, де минуло її дитинство, де живуть мама й тато. І якщо скласти маленькі батьківщини кожного з нас, вийде велика держава – Україна.

Гра «Павутинка»

Педагог запрошує учнів до дошки, пропонуючи їм написати, що вони знають про Україну. Виконавши й

проаналізувавши це завдання, діти визначають мету уроку.

Символи держави згадуємо, виконуючи завдання 3, с. 6-7.

ІV. Побудова проєкту виходу з утруднення

Гра «Картограф»

Педагог роздає учням прапори держав світу й дає наступне завдання: розповідаючи про певну державу, закріпити відповідний прапор на карті. Закінчивши гру, школярі повинні дійти висновку, чи справді Україна – це європейська держава? У процесі гри діти одночасно виконують письмове завдання (№ 1, с. 3).

Учитель:

– Європа – частина світу. Її площа – 10,8 мільйонів квадратних кілометрів. Погляньте на карту Європи. Що вам найбільше впадає у вічі? Найбільша країна за площею – це Україна (603,7 тисяч кілометрів). Ще в ХІХ столітті вчені довели, що центр Європи знаходиться саме в Україні, поблизу села Ділове Рахівського району Закарпатської області. Отже, за розташуванням Україна належить до європейських держав. Жителів Європи називають європейцями. Україна межує із сімома країнами: Польщею, Словаччиною, Угорщиною, Румунією, Молдовою, Росією, Білоруссю. Найбільша за кількістю населення країна в Європі – це Німеччина (83 мільйони осіб). Найменша країна за площею та кількістю населення – Ватикан.

– 25 березня 1957 року в Римі було створено Європейський Економічний Союз (ЄЕС), до якого ввійшли 6 країн: Німеччина, Франція, Італія, Бельгія, Нідерланди, Люксембург. У 1973 році приєдналися Данія, Ірландія, Великобританія; у 1981 – Греція, у 1986 – Іспанія і Португалія, у 1995 – Австрія і Фінляндія, у травні 2004 – Кіпр, Мальта, Угорщина, Польща, Латвія,

Естонія, Литва, Чехія, Словенія, 2007 – Болгарія і Румунія, 2013 – Хорватія.

Європейський Союз займається зміцненням політичного, правового, соціального та культурного співробітництва й захистом загальнолюдських цінностей. Нині Україна – у раді ЄС, маємо безвіз. Тепер нам слід навчатись і розвиватись.

Приєм «Велике в малому»

При опрацюванні політичної карти світу з метою полегшення процесу запам'ятовування країн учитель залучає прийом, використовуваний давньоримськими ораторами під час вивчення текстів промов. Він полягає в тому, щоб уявити розташування географічних об'єктів у межах кімнати чи школи. Який предмет найбільший? Книжкова шафа? Нехай це буде Євразія. Двері в холодний коридор – Антарктида, дві половинки шкільної дошки – Південна і Північна Америки, Африка – учительський стіл. Предмети чи меблі можна співвіднести з країнами або континентами як за розміром та формою, так і за подіями. Окремі учні чи групи можуть асоціюватись із альянсами країн, а проміжки між партами – з морями, протоками й океанами.

Вправа «Асоціативні пари для вивчення столиць»

Педагог пропонує учням з метою покращення запам'ятовування столиць країн кодувати їхні назви з образами, які запам'ятовуються незрівнянно краще за абстрактну інформацію – набір звуків чи літер. Спробуємо закодувати назву Португалії. Португалія – Лісабон. Порт, вкритий галькою, по якому ходить лисиця та їсть цукерки бонбон, і т. д.

V. Первинне закріплення у зовнішньому мовленні

Учитель:

– Як відомо, для відображення земної поверхні на площині використовують картографічну проекцію. Найпоширенішою є проекція Меркатора, втім, саме цей тип карт має значні розбіжності масштабу на різних ділянках. Проекція покликана найточніше відобразити земну сферу, однак при цьому вона створює хибне уявлення про розмір деяких країн, надприродно збільшуючи їх з

мірою віддалення від екватора. Саме завдяки викривленням на мапі Гренландія виглядає більшою за Австралію і навіть за Південну Америку. Насправді ж за площею Гренландія втричі менша за Австралію та у вісім – за Південну Америку.

Далі учні під керівництвом педагога працюють з інтерактивними онлайн-мапами, які уможливають перенесення країни до екватора або полюса. Опрацьовуючи ці мапи, можна довідатися про справжній розмір країн або їхній розмір з урахуванням викривлення. Така вправа не лише допоможе запам'ятати назви країн та їхнє розташування, але й змінить уявлення про світ (завдання 5, 6, 7, с. 8-9).

VI. Включення в систему знань і повторення

Гра «Алфавіт»

Учитель об'єднує дітей у групи й розподіляє між групами всі букви алфавіту. За певний проміжок часу учні мають вигадати якомога більше компліментів українській державі, що розпочинатимуться з певних літер.

VII. Рефлексія діяльності

Прийом «Приріст знань і досягнень»

Наприкінці заняття вчитель пропонує учням по черзі назвати два факти, продовживши фрази: «Я не знав...», «Тепер я знаю...».

Тема. Країни близькі й далекі

Мета: узагальнити знання учнів про політичну карту, типологію європейських держав, особливості розміщення та формування населення; продовжувати формувати вміння працювати в групах для виконання завдань і досягнення відповідних навчальних результатів; розвивати вміння логічно викладати власні думки, практично застосовувати здобуті знання, користуватися джерелами інформації в галузі географії, самостійно шукати, аналізувати й повідомлювати її; активізувати

пізнавальну самостійну діяльність учнів; виховувати почуття співпричетності до процесів євроінтеграції, самостійність, зацікавленість пошуком і аналізом необхідної інформації, готовність прийти на допомогу під час групової роботи.

Хід уроку

I. Самовизначення до діяльності

Учитель пропонує намалювати концепт-карту як відповідь на ключове питання «Для чого потрібні карти?». Учні записують в окремі рамки власні ідеї, знаходять і позначають зв'язки між ними (*різними лініями*). У разі потреби можна додавати нові ідеї, які виникли в процесі обговорення (завдання 4, с. 14).

II. Актуалізація знань і фіксація утруднення в діяльності

III. Постановка навчального завдання

«Мозковий штурм»

Педагог пропонує учням відгадати країну.

1. Країна годинників і банків.
2. Країна вітряків, тюльпанів і сиру.
3. Держава на одній горі.
4. Батьківщина Олімпійських ігор і марафонського бігу.
5. «Молочна ферма» Європи.
6. «Лісовий цех» Європи.
7. Батьківщина паровозів і метрополітену.
8. Законодавиця моди.
9. Штаб-квартира НАТО.
10. У цій країні працює фабрика «Кох-і-Нор», котра випускає 1 млн олівців щодня.
11. Сонце і вода перетворили цю країну на всесвітній сад-город.
12. Країна озер і боліт.

Вправа «Телеграма»

Педагог пропонує учням обрати країну, до якої вони мріють вирушити. Діти записують її назву вертикально та придумують до кожної букви фразу телеграми. Закінчивши завдання, школярі зачитують телеграми, прикріплюють їх на карту, аналізуючи труднощі, з якими стикались, і визначають мету уроку.

IV. Побудова проєкту виходу з утруднення

Сатиричні мапи сучасності

Учні розподіляються на групи, кожна група отримує частину мапи світу із зображенням кордонів держав розвинених країн (використовуємо інформацію зі с. 12-17). Діти заповнюють зображення кордонів країн малюнками-асоціаціями із цими країнами. Як асоціації можна використати портрети попзірок, ілюстрації страв, продуктів тощо, котрі уособлюють ту чи іншу державу (*Австралія – кенгуру, Італія – паста, і т. д.*).

V. Первинне закріплення у зовнішньому мовленні

Вправа «Історія з набору слів»

На дошці вертикально, буква під буквою, записано назву країни. Учнім потрібно дібрати слова-асоціації із цією країною, які починаються відповідними літерами, і записати їх. Дібравши слова в такий спосіб, отримуємо певний «скелет» історії. Потім школярі складають сюжет, побудований із отриманих слів або похідних від них. Слово, написане за вертикаллю, теж беремо до уваги.

Практична робота в парах

Учнім потрібно виготовити картки для гри «Знайди відповідність: країна – прапор – герб – грошова одиниця». Діти можуть грати в цю гру на перерві.

VI. Включення в систему знань і повторення

Вправа «Техніка фантастичних гіпотез»

Учитель пропонує дітям вигадати історію на кшталт «Що було б, якби Китай не був найбільш населеною країною?».

Гра «Так, звісно, якщо...»

Педагог пропонує учням стати в коло. Кожен подумки вигадує про будь-яку країну запитання, на яке очевидною буде відповідь «ні». Наприклад: «Чи випаде в Австралії сніг?». Один зі школярів розпочинає гру, називаючи ім'я учня, котрий має відповісти на запитання позитивно, обґрунтувавши власну відповідь.

VII. Рефлексія діяльності

Педагог пропонує учням назвати три моменти, коли вони зіткнулися з труднощами, і як вони подолали їх.

Тема. Провідні країни Європи

Мета: узагальнити знання учнів про європейський регіон, політичну карту, типологію європейських держав; розвивати мислення школярів, удосконалювати їхні вміння аналізувати, переконувати.

Хід уроку

I. Самовизначення до діяльності

Учитель:

– Проаналізуйте девіз сьогоднішнього уроку:
«Працюй наполегливо, швидко, старанно,
Щоб жодну хвилину не втратити марно».

II. Актуалізація знань і фіксація утруднення в діяльності

Учні в групах виконують завдання 9, с. 18-20.

III. Постановка навчального завдання

Учитель:

– Як ви розумієте прислів'я? Визначте мету сьогоднішнього уроку.

- Європа – наш спільний дім.
- Європа – колиска всіх країн.
- Країни різні, а ми одні!
- Європа багатоліка: єдина, близька, велика!

IV. Побудова проєкту виходу з утруднення

Педагог роздає учням ілюстровані карти про країну, особливості якої потрібно запам'ятати. За допомогою цих карт (своєрідних конструкторів розповіді) школярі вигадують історію про мандрівку країною.

Вправа «Біном фантазії»

Учитель пропонує дітям об'єднати два віддалені за змістом іменники на зразок «чобіток» – «Італія». Процес смислового поєднання подібних пар слів стимулює творчу діяльність і може стати основою оригінального сюжету певної історії.

V. Первинне закріплення у зовнішньому мовленні

Гра «Третій зайвий»

– Якої країни немає в Європі? (*Польща, Канада, Франція.*)

– Яка річка не тече в Європі? (*Амазонка, Дніпро, Дунай.*)

– Столиця якої держави зайва? (*Пекін, Рим, Варшава.*)
– Який з танців не належить до європейських? (*Вальс, ча-ча-ча, гопак.*)

– Яких гір ви не знайдете в Європі? (*Карпати, Кордильєри, Альпи.*)

Вікторина «Діжечка із запитаннями»

– Яка валюта популярна у Європі? (*Євро.*)

– Країна, котра за формою нагадує чобіт? (*Італія.*)

– Які гори найвищі у Європі? (*Альпи.*)

– Яка назва світової столиці моди? (*Париж.*)

– У котрій країні було виведено таку породу собак, як вівчарка? (*Німеччина.*)

– Відома футбольна команда Іспанії? (*Барселона.*)

VI. Включення в систему знань і повторення

Віртуальна подорож

Педагог пропонує учням здійснити віртуальну подорож до країн чи столиць, які дітям необхідно запам'ятати. За допомогою сервісу «Google Maps» можна подорожувати не виходячи з класної кімнати.

Вправа «Техніка фантастичних гіпотез»

Учитель пропонує дітям вигадати історію на кшталт «Що було б, якби Італія стала найбільш населеною країною світу...».

Що було б зі світом, якби машина часу існувала?

Як був би влаштований світ, коли люди не придумали б грошей?

VII. Рефлексія діяльності

Вправа «Продовж речення»

– Найбільш мене вразило, коли ...

– Найбільш мені запам'яталось ...

– Найбільше здивування було від ...

– Найцікавішим було бачити, як ...

Тема. Навколо світу

Мета: узагальнити й систематизувати знання учнів про головні держави світу, закріпити навички роботи з картографічним матеріалом; сприяти розвитку спостережливості, уваги, пам'яті, мислення школярів; виховувати зацікавлення історією різних країн.

Хід уроку

I. Самовизначення до діяльності

Тест на увагу

Учням потрібно обрати будь-який предмет і вигадати якомога більше способів його практичного використання. Дитяча увага не має меж, тож, можливо, на уроці діти зроблять власні відкриття.

II. Актуалізація знань і фіксація утруднення в діяльності

III. Постановка навчального завдання

Приєм «З'ясуй причину»

Педагог пропонує учням питання, на котрі вони повинні дати максимально вичерпні відповіді, доповнюючи один одного за потреби. Перед початком роботи вчитель разом з учнями узгоджує час надання аргументованої відповіді (*наприклад, 1 хвилина*) і чітко контролює дотримання встановленого регламенту.

– Чим подібні меридіани і мандаринка? На якому фрукті можна продемонструвати паралелі? Чи підходить для цього мандарин?

Приклад відповіді:

– Меридіани – це дольки мандаринки, паралелі – це нарізаний кільцями мандарин чи апельсин.

– Чому більшість світового океану нагадує підводну пустелю?

Приклад відповіді:

– Глибини світового океану сягають у середньому понад 4 км, а сонячні промені проникають у глиб океану всього на кілька сотень метрів. Там, де сонячні промені не освітлюють товщу вод, утворюється суцільна темрява, в умовах якої може існувати дуже обмежена кількість видів. Тому за таких умов більша частина дна утворює своєрідну пустелю, позбавлену життя.

– Чому через Антарктиду проходять усі меридіани?

Приклад відповіді:

– Меридіан – умовна лінія, котра сполучає полюси й розташовується перпендикулярно до екватора. Через будь-яку точку на планеті можна провести меридіан, бо це умовність. Антарктида – єдиний материк, у межах якого розташований один із двох полюсів Землі. Полюси з'єднують усі меридіани. Тому, відповідно, будь-який меридіан проходить через Антарктиду.

– Чому дно Атлантичного океану вважається молодшим за його воду?

Приклад відповіді:

– Тому, що на його дні проходить зона розломів.

– Чи можуть зустрітися білий ведмідь і пінгвін? Про що вони розповіли б один одному?

– Чи легко вам було дати відповіді на ці питання? Визначте мету сьогоднішнього уроку.

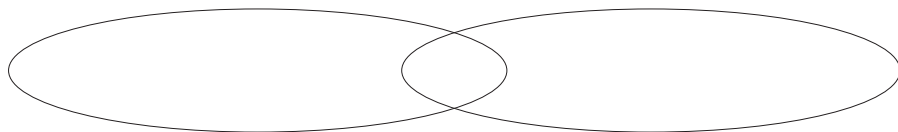
IV. Побудова проєкту виходу з утруднення

Вправа «Діаграми Вєнна»

Учням потрібно «одягнути» діаграму, відповідно розташувачи спільні чи відмінні ознаки континентів.

АРКТИКА

АНТАРКТИДА

ПІВНІЧНИЙ ПОЛЮС

СУВОРИЙ КЛІМАТ

ПІВДЕННИЙ ПОЛЮС

ЗАМЕРЗЛИЙ ОКЕАН

ЛЬОДОВИКИ

АЙСБЕРГИ

ЗАМЕРЗЛА ЗЕМЛЯ

ОКЕАН + КОНТИНЕНТИ

НИЗЬКІ ТЕМПЕРАТУРИ

АНТАРКТИДА + ОКЕАНИ

КОРІННІ ЖИТЕЛІ

ДОСЛІДНИЦЬКІ СТАНЦІЇ

НЕМАЄ ПОСТІЙНИХ ПОСЕЛЕНЬ

БІЛИЙ ВЕДМІДЬ

ПОЛЯРНІ ДНІ Й НОЧІ

ПОЛЯРНЕ СЯЙВО

ПІНГВІНИ

Потім школярі виконують завдання 3, 4, 6, с. 23-27.

V. Первинне закріплення у зовнішньому мовленні

Вправа «Переверніть предмети»

Коли мозок бачить звичні предмети в єдиному вигляді, він сповільнює активність. Тому вчитель перевертає карту на дошці догори дригом, пропонуючи учням швидко зорієнтуватись у просторі: знайти на карті півкуль океани й материки, самостійно підписати їх на малюнку та визначити, у яких півкулях вони знаходяться (завдання 5, с. 24-25; завдання 10, с. 29).

Потім педагог ділить школярів на групи. Кожна група обирає країну, до якої планує подорожувати. Варто наголосити, що завдання мандрівників – зробити якомога більше відкриттів, а для цього їм слід правильно підбрати команду та знайти відповідне екіпірування й багаж. Учні складають план подорожі, вказують склад (професії) членів команди, добирають екіпіровку та багаж.

VI. Включення в систему знань і повторення

Вправа «Капсула мрій»

Учитель пропонує дітям на невеликих аркушах написати назву країни, до якої вони мріють потрапити, і що вони очікують побачити там. Цю капсулу домовляються залишити на зберігання вчителю, відкривши її на першій зустрічі випускників.

Вивчаємо біографії великих мандрівників.

Учні отримують наступне домашнє завдання: підготувати «експонати» до класної картинної галереї про життєво важливі факти біографії видатних мандрівників. (Ці «експонати» використовуються в разі потреби на наступних уроках.)

VII. Рефлексія діяльності

Приєм «Закінчи речення»

«Ці знання я зможу використати (поза уроками) ...».

«Мене здивувало ...».

«Мені захотілося ...».

Тема. Великі подорожі. Подорож Марко Поло на Схід

Мета: поглибити й систематизувати знання про географічне вивчення Землі; з'ясувати особливості географічних досліджень; удосконалювати навички роботи з картами атласу й додатковою літературою; розвивати вміння узагальнення відомостей з географії про Землю; виховувати повагу до людей, котрі зробили внесок у розвиток географічної науки.

Хід уроку

I. Самовизначення до діяльності

Вправа «За» і «Проти»

Педагог просить учнів зайняти позицію «за» чи «проти» подорожей і пояснити власний вибір. Якщо хтось у процесі обговорення змінить думку, він може перейти на інший бік.

II. Актуалізація знань і фіксація утруднення в діяльності

III. Постановка навчального завдання

Учитель:

– Ніщо так не розкриває очі на світ та не розширює світогляду, як подорожі. А подорожі – це завжди відкриття чогось нового.

Вправа «Асоціації»

Під керівництвом учителя діти створюють асоціативний куц до слова «відкриття», після чого визначають мету уроку.

IV. Побудова проєкту виходу з утруднення

Учні під керівництвом педагога складають «Правила мандрівника» (завдання 3, с. 32).

Робота з картою

Діти досліджують картосхему подорожі Марко Поло, позначаючи на карті гори, річки, міста, які мандрівник зустрів на своєму шляху.

V. Первинне закріплення у зовнішньому мовленні

Вправа «Безпечний маршрут»

Учитель пропонує групам розробити безпечний маршрут подорожі Марко Поло, враховуючи клімат, рельєф та інші географічні відомості.

VI. Включення в систему знань і повторення

Вправа «Думками навиворіт»

Ця вправа – чудовий спосіб зосередитися на позитивному в складних ситуаціях. Думку можна почати зі слів: «Що трапиться, якщо...», «Що може статись, якщо...». Наприклад: «Що трапилось би, якби Марко Поло не потрапив до Китаю?». Учитель наголошує, що відповіді мають бути небуденними й позитивними.

VII. Рефлексія діяльності

Приєм «Плюс – мінус – цікаво»

Педагог пропонує учням заповнити таблицю з трьома стовпчиками.

До графи «+» записують факти, які викликали позитивні емоції, зацікавили тощо.

До графи «-» учні виписують у формі тез інформацію з теми уроку, котра залишилась незрозумілою.

До графи «?» пишуть питання, які були предметом обговорення на уроці та про які діти бажають дізнатися більше.

Тема. Великі подорожі. Відкриття Америки Христофором Колумбом. Подорож за три моря Афанасія Нікітіна

Мета: розширити й поглибити знання учнів з історії пізнання Землі, формувати вміння працювати з додатковими джерелами інформації; розвивати кмітливість, готовність до співробітництва, творчі здібності; виховувати пізнавальний інтерес до життєдіяльності мореплавців і мандрівників.

Хід уроку

I. Самовизначення до діяльності

Учитель:

– Чи можна придумати герб нашого класу? Які його основні символи? Що вони означають?

– Розгляньте герб Колумба (с. 37). Що на ньому зображено? Які якості людини відображено на гербі?

II. Актуалізація знань і фіксація утруднення в діяльності

Учитель:

– Чи знаєте ви, що багато звичних для вас овочів були колись привезені Колумбом і його супутниками? Це картопля, кукурудза, соняшник, томати, квасоля та ін. Чи вирощують їх зараз в Україні? У якому вигляді ми вживаємо плоди цих рослин? (Завдання 7, с. 36.)

III. Постановка навчального завдання

Учитель:

В епоху Середньовіччя суспільство не відчувало потреби в пошуках нових земель. Люди рідко подорожували й мало знали про далекі краї. Які зміни в житті мали спонукати європейців до пошуку нових земель?

IV. Побудова проєкту виходу з утруднення

Вправа «П'ять «Чому?»»

Для того, щоб учні детально ознайомились із темою уроку, учитель використовує «П'ять «Чому?»» – питання, які впливають одне з одного.

1. Чому Христофор Колумб поїхав до Америки?

(Шукати невідому землю на заході Європи. На той час він перебував на іспанській службі. Новий материк, відкритий Колумбом, спочатку стали називати Вест-Індією, тобто Західною Індією. Лише згодом його назвали Америкою.)

2. Чому він припускав, що невідома земля – Індія? Чому так трапилось?

(У 1480-ті роки португальці провадили активні пошуки морського шляху до Азії. Х. Колумб вирішив знайти морський шлях до Індії та Китаю не через схід, а через захід, перетинаючи невідомий Атлантичний океан. Колумб був упевнений, що земля має форму кулі, а якщо так, то плывучи на захід, можна потрапити до Індії.)

3. Чи було плавання легким?

(У серпні 1492 р. три каравели Колумба «Санта-Марія», «Нінья» і «Пінта» вирушили у плавання від берегів Іспанії. Плавання було дуже важким, моряки спали прямо на палубі, каюта була лише для капітана. Знесилені тривалим плаванням, моряки висловлювали невдоволення, однак Колумб зберігав спокій.)

4. Які перші слова прокричав Колумб, коли побачив невідому землю?

(«Земля! Бачу землю!». Це був невеликий острів. Колумб назвав його Сан-Сальвадор, за ним розташовані острови Карибського моря: Куба, острів Гаїті тощо.)

5. Що нового побачили моряки на невідомій землі?

(Моряки вперше побачили такі рослини, як кукурудза, картопля, тютюн. Усюди їх зустрічали гарні, міцної статури люди з мідно-червоною шкірою. З легкої руки Колумба, який був упевнений, що він в Індії, їх почали називати індіанцями. Колумб вважав, що відкрив західний шлях до Індії, а не новий, нікому не відомий материк.) І так далі.

Ідея полягає в тому, щоб учні обговорили всі деталі подорожі. Відповіді на поставлені питання діти шукають у класній картинній галереї, підготованій заздалегідь.

V. Первинне закріплення у зовнішньому мовленні

Учитель:

– Яка правильна назва корінних жителів Америки та Індії? У чому різниця в цих назвах?

– Знайдіть на карті Індію. Прослідкуйте за картосхемою шлях Афанасія Нікітіна. Створіть колаж про сучасну Індію.

Вправа «Власне поселення»

Учитель пропонує кожній групі уявити себе мореплавцями, які відкрили нові землі, і створити там власні поселення. Успіх кожної «місії» залежатиме від того, наскільки правильно було враховано клімат нової території, рельєф та інші географічні особливості.

VI. Включення в систему знань і повторення

Вправа «Автостоп»

Учитель на дошці вивішує малюнки, пов'язані з відкриттями Христофора Колумба, доповнюючи їх короткими фразами-підказками. Учні повинні пояснити, як кожна фраза пов'язана із зображенням на папері.

VII. Рефлексія діяльності

Педагог пропонує учням назвати три моменти на уроці, коли вони зіткнулися з труднощами, і розповісти про те, як вони подолали ці проблеми.

За рекомендацією вчителя вдома школярі переглядають фільми про великі подорожі та обговорюють на наступному уроці, наскільки вдало режисер розкрив історичні реалії. («Зниклий флот Магеллана» (*Magellan's Lost Fleet*), документальний фільм, 2002 рік, США, A&E Television Networks, режисер Скотт Міллер; «Велика війна Магеллана» (*The Great War of Magellan*), фантастика, пригоди, 2005 рік, США, режисер Річард Хетч.)

Тема. Великі подорожі. Кругосвітня подорож Фернандо Магеллана

Мета: формувати уявлення учнів про відомого мореплавця, який здійснив видатні географічні відкриття; розвивати вміння використовувати додаткові джерела інформації, працювати з картою, простежуючи маршрут мандрівника; виховувати в учнів повагу до людей, котрі займаються дослідженням світу, цінувати їхній внесок у світову науку.

Хід уроку

I. Самовизначення до діяльності

Вправа «Асоціації»

Учитель демонструє малюнок із зображеннями моря, звучить мелодія шуму прибою та криків чайок. Протягом декількох хвилин учні висловлюють власні думки з приводу зображень, характеризуючи, що вони бачать, які асоціації викликають ці зображення та що їх об'єднує.

II. Актуалізація знань і фіксація утруднення в діяльності

III. Постановка навчального завдання

Вправа «Бліц-опитування. Чи знаєте ви?»

1. Які події раннього Нового часу були охарактеризовані як «біг наввипередки»?
2. Кому й за що було пожалувано дворянський герб із написом «Ти перший мене обігнув»?
3. Магеллан і Всесвіт. Що спільного?

Відповіді на ці та інші питання ви дізнаєтесь у кінці уроку.

IV. Побудова проєкту виходу з утруднення

Учитель:

– Мабуть, багато хто з вас бачив пригодницьку стрічку за романом Жуля Верна «За 80 днів навколо світу». Герої книги вирушають у навколосвітню подорож на повітряній кулі. А чи знаєте ви, за який час сьогодні можна здійснити навколосвітню подорож? Сучасні пасажирські літаки долають цю відстань за 36-40 годин, вітрильні яхти – за 80 днів. Перший навколосвітній політ здійснив Юрій Гагарін за 108 хвилин. А хто ж звершив першу навколосвітню подорож? Визначте мету сьогоднішнього уроку.

Квест із мапою

Учитель пропонує дітям розглянути мапу й позначити на ній маршрут навколосвітньої подорожі Фернандо Магеллана. У процесі виконання завдань потрібно відмітити точки на карті й сполучити їх. Педагог видає учням лист пірата, у якому зашифровано місця подорожі (*за бажанням лист можна оформити в піратському стилі*).

1. Розгляньте родовий герб Магеллана. Він підкаже, з якої країни розпочалася подорож. (*Іспанія*.)

2. Мореплавець вирушив на захід через протоку, названу пізніше на його честь. Знайдіть її на карті. (*Магелланова протока*.)

3. Далі Магеллан перетнув океан, котрий зустрів його тихою, ясною погодою. Як він його назвав? (*Тихий океан*.)

4. Які острови зустріли мореплавця після чотирьох довгих місяців плавання? Позначте їх на карті.

5. Знайдіть на півдні Африки мис, назвою якого є синонім до слова «сподівання». (*Мис Доброї Надії*.)

V. Первинне закріплення у зовнішньому мовленні

Гра «Знайди правильні відповіді»

Учням потрібно відшукати правильні відповіді на основі інтерв'ю відомого мореплавця з подробицями навколосвітньої подорожі.

Питання:

1. Чому Магеллан вирішив плисти на захід, щоб здійснити навколосвітню подорож?

2. Чи справдилися сподівання Магеллана щодо протоки?
3. Чому Магеллан дав островам назву «Вогняна Земля»?
4. Скільки суден входило до складу експедиції та яка загальна кількість екіпажу?
5. Що сталося через три місяці скитання Тихим океаном?
6. Як команда діяла без капітана?
7. Скільки суден повернулось додому?
8. Яке значення мало це навколосвітнє плавання?

Відповіді:

– На узбережжі він побачив вогні, котрі палали біля кожного помешкання тубільців. Йому здалося, що ці острови ніби палають у вогні.

– 5 суден та 265 членів екіпажу.

– Магеллан знайшов цю протоку між материком і архіпелагом Вогняна Земля.

– У березні 1521 року експедиція досягла Філіппінських островів, де Магеллана було вбито у сутичці з тубільцями.

– Командування доручили Хуану Елькано. Двома кораблями команда допливла до Молуккських островів, де викупила багато прянощів. Перепливаючи Індійський океан, експедиція втратила ще один корабель, який захопили португальці.

– Було доведено, що Земля має форму кулі. Стало відомо, що між Америкою та Азією є водний простір – Тихий океан, а всі води на Землі сполучені між собою й утворюють єдиний Світовий океан, котрий втричі перевищує площу всієї Землі.

– Судно «Вікторія», обійшовши Африку й допливши до берегів Іспанії 6 вересня 1522 року, здійснило першу навколосвітню подорож. Додому повернулося 18 осіб. Прянощі принесли великий прибуток.

– Він був упевнений, що в Південній Америці існує протока, через яку можна вийти в інший океан.

Гра «Відгадай географічний об'єкт на карті»

За наліпкою-характеристикою діти відгадують географічний об'єкт і знаходять його на карті, позначаючи цією наліпкою.

VI. Включення в систему знань і повторення

Гра «Знайди шпигуна»

Учням потрібно утворити пари географічних об'єктів, пов'язаних із подорожжю Магеллана. Географічний об'єкт, який залишиться, і є «шпигуном».

Вогняна Земля	Тихий	Магелланова
Вікторія	протока	судно
Мадагаскар	океан	острів

Вправа «Театр»

Школярі розподіляються на групи, кожна з яких отримує фрагмент подорожі та обіграє її. Дійовими особами під час інсценізації можуть бути дерева, сонечко й т. д.

VII. Рефлексія діяльності

Педагог пропонує учням об'єднатись у групи й створити спільну схему, у якій будуть викладені результати роботи кожного на уроці (*окремі гілки на схемі – це прописані думки кожного учасника команди*).

Тема. Великі подорожі. Відкриття Австралії й Нової Зеландії Джеймсом Куком. Відкриття Антарктиди. Ф.Ф. Беллінсгаузен і М.П. Лазарев

Мета: розширити й поглибити знання учнів про епоху Великих географічних відкриттів; формувати вміння працювати з додатковими джерелами інформації; розвивати комунікативні навички, творчі здібності.

Хід уроку

I. Самовизначення до діяльності

Вправа «Асоціативний куш» (до слів «гіпотеза», «абориген»)

II. Актуалізація знань і фіксація утруднення в діяльності

Приєм «Дивуй»

Учитель:

– Який материк займає найменшу площу? (*Зачитування уривка з твору «Діти капітана Гранта» Ж. Верна.*)

«А я присягаюся вам, що цей материк найцікавіший на всій земній кулі. Його виникнення, природа, рослини,

тварини, клімат, його майбутнє зникнення – усе це дивувало, дивує і ще здивує багатьох вчених з усього світу. Уявіть собі, друзі мої, материк, який утворився, піднімаючись із морських хвиль не своєю центральною частиною, а краями, як гігантське кільце; материк, у середині якого є наполовину випаруване внутрішнє море; де річки з кожним днем все більше й більше висихають; де немає вологи ні в повітрі, ні в ґрунті; де дерева щорічно скидають не листя, а кору; де листки повернені до сонця не поверхнею, а ребром, і не дають тіні; де ростуть вогнестійкі ліси; де кам'яні плити тануть від дощу; де дерева низькорослі, а трави – гігантської висоти; де тварини незвичні; де у четвероногих є дзьобик, наприклад, у єхидни й качкодзьоба, що змусило науковців виділити їх в окремий клас птахозвірів; де у стрибуна кенгуру лапи різної довжини... Найдивовижніша країна з усіх, які коли-небудь існували! Земля парадоксів...».

III. Постановка навчального завдання

Прийом «Приваблива мета»

Учитель:

– Австралія – материк таємниць і несподіванок. Не всі дерева Австралії дають тінь. Тварини, які мешкають на материку, виношують своїх дитинчат у сумках, окремі ссавці відкладають яйця, а малят вигодовують молоком. Континент, де «найстрашніший звір» – кролик, а серед птахів – звичайний горобець. Отож, почнемо мандрівку загадковим «материком навпаки».

Лежить забута долею і часом
Велика латка на блакитнім тлі...
Згори надщерблена, надгрижена з долини,
На колір як сухар, пожовклий від нудьги.

IV. Побудова проєкту виходу з утруднення

Створення колажу «Чим приваблива природа Австралії?»

Вправа «Оптиміст – песиміст»

Педагог пропонує учням попрацювати в парах, обравши роль песиміста чи оптиміста. Діти самостійно опрацьовують матеріал підручника (с. 42-43). Емоційна складова і «проживання» подорожі під час дебатів

дозволять їм краще зрозуміти мореплавця та розкрити його як особистість.

Учитель:

– Джеймс Кук був першою людиною, котра побувала в Арктиці та в Антарктиці. Він першим перетнув Південне Полярне коло. Під його командуванням кораблі тричі обігнули земну кулю. Великий англійський мореплавець уперше точно наніс на карти все східне узбережжя Австралії, Гаваї, Нову Зеландію й сотні інших островів. Кук фактично відкрив світу Океанію. Джеймс Кук писав: «Ризик, пов'язаний із дослідженням узбережжя в цих невідомих і вкритих льодами морях, настільки великий, що я можу взяти на себе достатню сміливість, щоб сказати, що жодна людина не зважиться зробити більше, ніж я, і що землі, розташовані на півдні, ніколи не будуть досліджені». Однак великий мореплавець помилився. Менш ніж через пів століття російські кораблі «Схід» і «Мирний» упритул підійшли до берегів шостого, тоді ще невідомого материка. Експедиція, очолювана Ф. Беллінсгаузеном і М.П. Лазаревим, розпочалась у липні 1819 року в Кронштадті. А вже 28 січня 1820 року кораблі припливли впритул до берегів землі. Останній материк Землі було відкрито!

Створення колажу «Чим приваблива Антарктида?»

V. Первинне закріплення у зовнішньому мовленні

Приєм «Відгадай, про що йдеться?»

Педагог надає учням певні відомості про об'єкт або події, уникаючи назв, а учні мають здогадатися, про яку подорож йдеться. Крім того, їм потрібно позначити місцеположення об'єкта на карті.

VI. Включення в систему знань і повторення

Учням потрібно продовжити історію відкриття Нової Зеландії, Австралії та Антарктиди (*метод сторітелінгу*).

Навідні фрази для актуалізації важливих моментів подорожі:

- Найбільше мене вразило, коли ...
- Маршрут мені допомогло зрозуміти ...
- Найбільше мені запам'яталось ...
- Найбільше здивувало ...

– Найцікавішим було, коли ...

VII. Рефлексія діяльності

На даному етапі уроку організується самооцінка учнями діяльності на уроці. На завершення фіксується ступінь відповідності поставленої мети і результатів діяльності та намічаються цілі наступної діяльності.

Тема. Великі подорожі. Подорож до Африки Давида Лівінгстона

Мета: розкрити історію дослідження Африки, роль і значення дослідницької діяльності Давида Лівінгстона, його великий внесок у вивчення особливостей природи материка; розвивати вміння учнів працювати з картами світу та материків, засвоювати географічну номенклатуру; виховувати пізнавальний інтерес до вивчення географії та вольові риси характеру на прикладах життя і досліджень мандрівників.

Хід уроку

I. Самовизначення до діяльності

Учитель:

– Що вам нагадують обриси материка? Може, це буква «Р», розгорнута справа наліво, або незграбна кам'яна сокира?

Цей цікавий материк
До тепла, мов кішка, звик.
На екватор, на гарячий,
Що дощами часто плаче,
Ліг худеньким животом
І завмер, як сонний сом.

– Згадайте, що вам відомо про Африку?

II. Актуалізація знань і фіксація утруднення в діяльності

Учитель:

– Це континент найвищих температур на Землі й контрастних природних комплексів. Тут знаходяться найбільша пустеля світу Сахара та один із найбільших масивів екваторіальних лісів, найдовша річка планети

і найбільше прісноводне озеро. В Африці зберігся унікальний тваринний світ, який вражає різноманіттям великих ссавців, рептилій і птахів-ендемів. На африканському континенті було знайдено найдавніші, виготовлені 2,6 млн. років тому, кам'яні знаряддя. Тут же, на думку більшості вчених, з'явилася людина сучасного виду – *Homo sapiens*, або Людина розумна.

– Її називають улюбленицею Сонця. Справді, крім вулканічного масиву Кіліманджаро, там ніде немає багаторічних снігів і льодовиків. Про Африку можна говорити як про материк «най-най». Тут мешкають: найбільша тварина суходолу – африканський слон, найвища тварина світу – жираф, чемпіон з бігу серед тварин – гепард, найбільший птах на Землі – африканський страус, найшвидша змія – африканська мамба тощо.

– До Африки взимку відлітають птахи України: лелеки, ластівки, журавлі тощо.

– Саме Африка – батьківщина таких цінних культур, як буряк, цибуля, капуста, кавун, які поширилися по всьому світі. Африканські продукти (*какао, кава, цитрусові, банани, ананаси*) користуються попитом у європейських країнах, у тому числі в Україні.

Прийом «Топонімічна загадка»

Учитель:

– А чи замислювались ви коли-небудь над тим, чому Африку названо Африкою?

Подорож у слово

– Існує кілька версій походження цієї назви.

– Стародавні греки іменували Африку Лівією. Назва «Африка» з'явилась до нашої ери й дотепер не має однозначного трактування. Є припущення, що це слово походить від назви берберського племені «африги», котре мешкало поблизу Карфагена, і означає «той, що не знає холоду». Пізніше назва Афригія поширилася на весь материк. Наведемо інші тлумачення цієї назви:

– «*афора*» (фінікійське) – «той, що відокремився»;

– «*фарака*» (арабське) – «розділення»;

– «*авриг*», «*африк*» – назва арабських племен Північної Африки;

- «афрос» (давньогрецьке) – «піна»;
- «африкус», «афріа» (латинське) – «безморозна».

Пояснення

– Фінікійці послуговувались терміном «афора», тобто «відокремлені», щодо перших міст, які виникли на північному узбережжі Африки і стали жити самостійно, окремо від Фінікії.

– Араби словом «фарака» називали землі Північної Африки, відокремлені від Саудівської Аравії водами Червоного моря.

– «Африкою» називали землі проживання афригів, чи авригів, давньогрецькі моряки. Плаваючи вздовж берегів Північної Африки, вони часто не могли до них підійти через сильний прибій і спостерігали густу, високу піну, ним утворену. Слово «афрос» уживалось на позначення землі в піні.

– «Афріа» – «безморозна земля». Так називали територію Північної Африки латиняни, котрі звернули увагу на головну особливість тамтешнього клімату.

- Яка з версій здається вам найбільш переконливою?

III. Постановка навчального завдання

Прийом «Приваблива мета»

Учитель:

– Чи зустрічали ви жителів африканського континенту? Чим вони відрізняються від вас? Чи хотіли б ви дізнатись більше про їхню Батьківщину? Чи здогадуєтеся, про що говоритимемо на уроці?

IV. Побудова проєкту виходу з утруднення

Учитель:

– Африка – невиліковна пристрасть: вдихнеш порох її червоної землі, почувеш багатоголосий бій тамтамів, побачиш у відблиску нічних вогнищ танцівників у заворожуючих масках, і важко буде повертатись із цього таємничого світу. Зустрівшись обличчям до обличчя із цим незвичайним світом, починаєш вірити у правдоподібність легенд і переказів, у правдивість казок, які з дитинства полонили уяву.

– З елементами берегової лінії можна ознайомитися, здійснивши мандрівку довкола Африки.

Мандрівка довкола Африки

– Ви відпливаєте з мису Рас-Енгела і рухаєтеся Середземним морем на Захід. На північ від вас розташовано Євразію. Вона дуже близько знаходиться біля Африки, і лише вузька Гібралтарська протока, крізь яку ви потрапите із Середземного моря в Атлантичний океан, розділяє ці два материки. Рухаємось уздовж західного узбережжя Африки, мимо Канарських островів, островів Зеленого Мису й мису Альмаді – крайньої західної точки Африки. На південному заході перепливаємо Гвінейську затоку – найбільшу біля берегів материка, і рухаємося на південь. Огинаємо мис Голковий і проходимо межу між Атлантичним та Індійським океанами. Подальший курс на схід і північ, повз великий острів Мадагаскар, через Мозамбіцьку протоку, що відділяє його від материка. Перетнувши екватор, ви змушені різко повернути на північний схід і обігнути найбільший півострів Африки – Сомалі. Біля мису Рас-Гафун повертаємо на захід, до Аденської затоки, і через Баб-ель-Мандебську протоку потрапляємо в Червоне море – найтепліше і найсолоніше. А як же нам потрапити знову до Середземного моря? Через Суецький канал довжиною 160 км, збудований у середині XIX ст. Він скоротив шлях з Європи в Індію на 6000...8000 км.

– У другій половині XIX ст. відомий англійський мандрівник Д. Лівінгстон здійснив три експедиції до Африки: перетнув Південну Африку із заходу на схід, досліджував річку Замбезі, відкривши на ній водоспад, який отримав назву Вікторія, описав верхню течію річки Конго, озеро Ньяса тощо.

Вправа «Опис подорожі за підказками»

Педагог пропонує учням розглянути реалії, пов'язані з подорожжю Давида Лівінгстона (*фото, портрети, їжа, музика*), які допоможуть учням зробити припущення, куди саме відбулася подорож, якими були відкриття, хто подорожував і т. д.

V. Первинне закріплення у зовнішньому мовленні

Педагог перелічує об'єкти подорожі, а учень наносить на карту цифру, яка відповідає порядковому номеру відкриттів.

Прийом «Дивуй»

Учитель:

– Уважно подивіться на карту і знайдіть ту частину берегової лінії, яка нагадує ріг. (*На сході Африки в Індійський океан виступає великий півострів Сомалі, котрий називають «африканським рогом». Адже за формою він нагадує ріг носорога.*)

– Цікаво, що Червоне море, як і всі моря, має прозорі води. Проте на глибині спостерігається дивне явище – вода стає червоною, наче кров. Це пояснюють наявністю у воді мікроскопічних водоростей.

VI. Включення в систему знань і повторення

– Використовуючи карти, дайте характеристику географічного положення Африки.

а) Африку майже посередині перетинає _____, відповідно, материк розташований у _____ і _____ півкулях.

б) материк переважно розташований у _____ тепловому поясі. Лише крайня _____ і _____ Африки розташовані в _____ тепловому поясі. Із цього випливає, що в цілому клімат на материку _____.

в) береги Африки омивають _____ і _____ океани.

г) Африка найближче розташована до материка _____. Вони відділені від інших материків: _____.

VII. Рефлексія діяльності

На даному етапі уроку організується самооцінка учнями діяльності на уроці. На завершення фіксується ступінь відповідності поставленої мети і результатів діяльності та намічаються цілі наступної діяльності.

Тема. Великі подорожі. М.М. Пржевальський

Мета: з'ясувати зміст поняття «Великі географічні відкриття»; сприяти розумінню географічних наслідків навколосвітніх подорожей та відкриття нових земель; розвивати в учнів уміння працювати з різними джерелами інформації, порівнювати їхній зміст, робити висновки, співпрацювати в групі; формувати в учнів навички критичного мислення та медіаграмотності; виховувати гордість за географічні надбання мандрівників, повагу до знань, отриманих ними.

Хід уроку

I. Самовизначення до діяльності

II. Актуалізація знань і фіксація утруднення в діяльності

Учитель:

– Погляньте на карту й назвіть держави, розташовані в Азії. Попрацюйте в групах і створіть колаж найбільших країн Азії.

III. Постановка навчального завдання

IV. Побудова проєкту виходу з утруднення

Вивчаємо біографії мореплавців

Щоб зацікавити учнів біографіями мореплавців, учитель пропонує учням осучаснити їхні образи. Після виконання завдання діти порівнюють модернізовані персони з реальними. У такий спосіб відбувається розвиток фантазії, аналітичного мислення школярів. А для того, щоб створити справді реальний образ, їм доведеться детально розібратись у біографії мореплавця і навіть знайти інформацію, відсутню в підручнику.

Учитель:

– Микола Михайлович Пржевальський посідає одне з визначних місць у плеяді великих дослідників і науковців. М.М. Пржевальський – видатний географ і мандрівник, який першим по-справжньому відкрив і дослідив величезні простори Центральної Азії. Народився він 31 березня 1839 р. Його батько належав до збіднілої дворянської родини і був відставним офіцером. Він помер, коли хлопчикові було 7 років. Свої дитячі роки М.М. Пржевальський провів у невеличкому маєтку матері. Тут, серед сільської природи,

під впливом няньки й дядька у хлопчика з раннього дитинства виховувались інтерес і любов до природи. Він багато часу проводив (разом зі своїм меншим братом і однолітком Васьком) у лісі, у полі, на річці, на болоті. Усе це виховало в майбутнього дослідника спостережливість, допитливість, гартувало його здоров'я, зміцнювало волю і наполегливість у досягненні поставленої мети. Першими вчителями молодого Пржевальського були мати й дядько, які підготували його до другого класу гімназії. У 1849 р. Пржевальський вступив до гімназії, де виявив себе дуже здібним учнем. Літні канікули проводив дома в матері, цілком віддаючись полюванню і рибній ловлі під наглядом свого дядька – пристрасного мисливця. Кожну вільну годину юний Пржевальський використовував для вивчення зоології та ботаніки, мріючи піти слідами відомих тоді дослідників Африки. Нарешті він вирішує присвятити своє життя дослідженню центральних частин Азії. Пржевальський сумлінно починає вивчати географічну й природничу літературу про Азію, особливо Центральну. У 1863 р. йому вдається перейти на службу до Варшавського юнкерського училища викладачем географії та історії. Лекції Пржевальського були дуже цікавими, захоплюючими, змістовними. У травні 1867 р. він вирушає у свою першу подорож в Уссурійський край, маючи завдання зібрати відомості про природу, кількість і стан населення, вивчити шляхи, виправити маршрутну карту, здійснювати різноманітні дослідження. Після шестимісячної експедиції Пржевальський зібрав багаті зоологічні й ботанічні колекції, матеріал про населення, провадив систематичні метеорологічні спостереження тощо. Крім цього, мандрівник здійснив ще кілька екскурсій на озеро Ханка з метою дослідження природи його басейну. Після доповідей Пржевальського найвидатніші вчені країни побачили в ньому майбутнього великого дослідника й мандрівника. На початку травня 1871 р. Пржевальський разом з Пильцовим і двома козаками на восьми верблюдах і двох конях вирушили з Калгана в недосліджену на той час Монголію. Після тяжких випробувань мандрівник у кінці грудня повернувся до Калгана. Тут він підготував нову експедицію. 5 березня караван вирушив з Калгана

до Центральної Азії. Після довгої та важкої подорожі експедиція досягла берегів озера Кукунор (12 жовтня). Мрія Пржевальського поступово здійснювалась. Потім він пішов далі, до Тибету, і 10 травня 1872 р. досяг витоків Блакитної річки. Після цього дослідник повернув назад, і на початку лютого 1873 р. знову був на рівнині Цайдам. Звідси Пржевальський повертався новим маршрутом: через пустелю Гобі на Ургу, куди й прибув 5 вересня. Так закінчилась його перша подорож до Центральної Азії. Під час цієї трирічної подорожі Пржевальський здійснив окомірне знімання близько 6000 км шляху, зібрав цінний матеріал про клімат Центральної Азії та великі зоологічні колекції, гербарій з 500 видів рослин, а також докладні відомості про монголів, тангутів, дунганів і даладів. У січні 1876 р. Пржевальський подав до Географічного товариства проект нової подорожі до Центральної Азії, розрахованої на два роки. Цей проект швидко було схвалено, і Пржевальський, спорядивши експедицію в серпні 1876 р., вирушив із Кульджі в напрямі до плоскогір'я Юлдус. Далі експедиція пішла вздовж річки Тарим до озера Лобнор. Дослідивши це озеро, Пржевальський повернув назад, і в кінці 1877 р. прибув до Зайсану. Результатами цієї експедиції були відкриття й дослідження хребта Алтинтаг, багатий метеорологічний матеріал, велика колекція рослин і тварин. Науковець знов отримав нагороди від географічних товариств різних країн світу. На початку 1879 р. Пржевальський виїхав з Петербурга до Зайсану. У березні його експедиція вирушила в третю подорож до Центральної Азії. Шлях лежав через Джунгарію. Тут мандрівник докладно дослідив клімат, рослинний і тваринний світ; тут же він виявив дикого коня (відомого тепер під назвою «кінь Пржевальського»), який мешкає тільки в цьому районі земної кулі. Далі експедиція пройшла містами Баркуль, Хамі, перетнула Хамійську пустиню та вийшла до оазису Са-Чжеу. Після цього Пржевальський дослідив гори Тянь-Шань, перетнув з півночі на південь Цайдам і ряд хребтів, вийшовши до верхів'я Янцзицзяну. Нарешті він підійшов до центра Тибету, загадкового міста Лхаси, столиці Далай-лами. Проте до Лхаси експедиції зайти не

дозволили, і мандрівники змушені були повернути назад. Повертаючись, Пржевальський дослідив верхню течію річки Хуанхе, вийшов до озера Кукунор і взяв напрям через пустелю Гобі на Ургу, куди прибув у кінці жовтня. Так завершилась третя подорож видатного мандрівника до Центральної Азії.

V. Первинне закріплення у зовнішньому мовленні

Вправа «Таємне інтерв'ю»

У процесі виконання цієї вправи учні на деякий час стануть своєрідними журналістами. Потрібно підготувати коробку з об'єктами подорожі Пржевальського (*озеро Іссик-Куль, озеро Лобнор, кінь Пржевальського, тибетський ведмідь тощо*). Потім двоє учнів сідають один навпроти одного, журналіст дістає з коробки об'єкт подорожі (або його назву) і демонструє його всім школярам. Гра почалася. Журналіст має запитати про певне відкриття Пржевальського, а респондент – розповісти про природні умови та особливості подорожей видатного мандрівника.

VI. Включення в систему знань і повторення

Учитель позначає на карті об'єкти подорожей, але не вказує їхні назви (*діти мають відгадати їх завдяки опису вчителя*).

VII. Рефлексія діяльності

На даному етапі уроку організується самооцінка учнями діяльності на уроці. На завершення фіксується ступінь відповідності поставленої мети і результатів діяльності та намічаються цілі наступної діяльності.

Тема. Великі подорожі. М.М. Миклухо-Маклай

Мета: з'ясувати причини Великих географічних відкриттів, подати їх загальну характеристику; прослідкувати, як Великі географічні відкриття впливали на світовий економічний розвиток; удосконалювати навички учнів у встановленні причинно-наслідкових зв'язків;

формувати вміння працювати з різними джерелами історичної інформації; стимулювати в учнів пошукову діяльність, мобілізацію знань, самостійність мислення.

Хід уроку

I. Самовизначення до діяльності

Вправа «Територія безпеки»

Педагог пояснює учням, що від їхньої поведінки багато що залежить у складних ситуаціях. Діти повинні придумати правила поведінки в екстремальних умовах.

II. Актуалізація знань і фіксація утруднення в діяльності

Практична робота

Педагог створює карту світу разом з учнями, позначаючи території держав різними видами круп.

III. Постановка навчального завдання

Педагог пропонує учням нанести на карту міста і країни, де було здійснено найважливіші відкриття, і виявити певні закономірності (можливо, непомітні на перший погляд).

IV. Побудова проєкту виходу з утруднення

Учитель:

– Миклухо-Маклай був дивовижною людиною. Йому було лише 20 років, коли він вирушив до берегів Червоного моря, щоб вивчати тварин, яких у Європі тоді ще не знали. Подорожував він один, бо на той час європейці остерігались арабів, котрі могли вбити або продати в рабство білу людину. Миклухо-Маклай був відважною людиною. Він постригся як мусульманин, а на голову одяг чалму, вивчив арабську мову й видав себе за лікаря.

– У цього мандрівника цікаве прізвище: його прадідусь по батьку був українцем – козаком Миклухою, а прапрадідусь з боку мами походив із Шотландії й мав прізвисько Маклай. Вивчати невідомих тварин цікаво, але людей – цікавіше. На той час у Європі вважали, що папуаси – неповноцінні люди. Миклухо-Маклай бажав довести протилежне.

– Нову Гвінею називали Папуазією, а папуасів змальовували як диких людоджерів. Вони з'їли капітана Кука, бідолашного Магеллана. Це тому, вважав Миклухо-

Маклай, що ті прийшли до них зі зброєю, а він зробить це по-іншому. Доброта – найприємніша у світі мова. За тиждень мандрівник побудував на острові хатинку для себе й двох своїх слуг. Потім він вирушив до найближчого папуаського поселення. Місцеві спочатку злякались його, але він не виявляв до них агресії, і з часом тубільці прийшли до думки, що це святий, який упав з Місяця. Згодом вони затоваришували. Мандрівник вивчав їхню культуру, звичаї, щоб довести рівність рас. Через рік Маклай склав словник папуаської мови, зібрав колекції тубільного посуду, музичних інструментів, зброї, але дуже захворів і змушений був повернутися на батьківщину.

V. Первинне закріплення у зовнішньому мовленні

Групова робота «Віртуальний музей мореплавця»

Учні об'єднуються в групи, докладно досліджують біографію мореплавця, уявляють і описують музейні кімнати й експонати, які могли б знаходитися там.

VI. Включення в систему знань і повторення

Педагог послідовно називає об'єкти подорожі, а один з учнів має нанести на карту цифру, котра відповідає порядковому номеру відкриттів.

VII. Рефлексія діяльності

Педагог пропонує учням об'єднатись у групи й створити спільну схему, у якій будуть викладені результати роботи кожного на уроці (*окремі гілки на схемі – це прописані думки кожного учасника команди*).

З М І С Т

Я – українець, я – європеєць	3
Країни близькі й далекі	6
Провідні країни Європи	9
Навколо світу	11
Великі подорожі. Подорож Марко Полона Схід	14
Великі подорожі. Відкриття Америки Христофором Колумбом. Подорож за три моря Афанасія Никітіна	15
Великі подорожі. Кругосвітня подорож Фернандо Магеллана	18
Великі подорожі. Відкриття Австралії й Нової Зеландії Джеймсом Куком. Відкриття Антарктиди. Ф.Ф. Беллінсгаузен і М.П. Лазарев	21
Великі подорожі. Подорож до Африки Давида Лівінгстона	24
Великі подорожі. М.М. Пржевальський	29
Великі подорожі. М.М. Миклухо-Маклай	32